

Panagrinėkite, kaip tas pats įvykis gali būti interpretuojamas remiantis skirtingais šaltiniais ir siekiant skirtingų tikslų. Kokia naudojama leksika? Kaip partizanai stengiasi išlaikyti savo žvalgų slaptumą? Į kokias detales skirtingos pusės kreipia dėmesį aprašant kautynes? Ar kinta liudininko pasakojimas praėjus penkiems dešimtmečiams po istorinių įvykių?

KONTEKSTAS

Pateikiamos šaltinių ištraukos apie 1949 m. rugpjūčio 13 d. įvykusias kautynes Užpelkių miške (Radviliškio r.). Užpelkių miško stovykloje turėjo įvykti LLKS Gynybos pajėgų štabo, Visuomeninės dalies, Prisikėlimo apygardos vadovybės narių ir juos saugojusių kovotojų tarnybinis susitikimas. Išdavystė, kilusios kautynės ir penkių partizanų žūtis turėjo įtakos visai tolesnei LLKS istorijos raidai: Gynybos pajėgų štabas jau niekada nebuvo sudarytas toks, kokiį jį 1949 m. vasarą buvo sumanęs LLKS Prezidiumo pirminkas Jonas Žemaitis.

Užpelkių miško kautynėse žuvo LLKS Gynybos pajėgų štabo Organizacinio skyriaus viršininkas majoras Petras Bartkus ir LLKS Visuomeninės dalies Tautinio skyriaus viršininkas kapitonas Bronius Liesis – du iš aštuonių 1949 m. Vasario 16 d. deklaracijos signatarų. Kovingumu ir gabumais su jais galėjo lygintis trečioji Užpelkių kautynių auka – Prisikėlimo apygardos Visuomeninės dalies viršininkas leitenantas Vytautas Šniuolis ir sunkiai sužeistas LLKS Visuomeninės dalies Tiekimo poskyrio viršininkas jaunesnysis puskarininkis Laurynas Mingėlas, kurių išgelbėjo LLKS Visuomeninės dalies Spaudos dauginimo poskyrio viršininkas Viktoras Šniuolis. Žuvusiam Prisikėlimo apygardos štabo viršininkui puskarininkiui Jonui Gedminui ir apygardos vado adjutantui jaunesniajam puskarininkiui Jonui Lušui partizaninės kovos patirties stigo; paaukojusieji gyvybes pridengė Vytauto Kuzmicko ir Pranciškaus Prūsaičio atsitraukimą.

Po kautynių laisvės kovotojai išsamiai jas dokumentavo, partizanų archyvui parengė bylą su liudininkų parodymais, likusių gyvų kovotojų pasakojimais, L. Mingėlo piešta schema. Apie kautynes ataskaitą pateikė ir saugumo struktūros.

1. RADVILIŠKIO APSKRITIES OPERATYVINĖS VEIKLOS ATASKAITA, 1949 M. RUGPJŪČIO MĖN.

KOVOS SU BANDITIZMU DARBO REZULTATAI

1949 m. rugpjūčio 9 d. iš agento „Zelionyj“ [liet. Žalias] buvo gauta informacija, kad Grinkiškio valsčiaus teritorijoje esančiame Užpelkių miške yra banditų stovykla, kurioje slapstosi banditai. Agento „Zelionyj“ duomenimis, šią stovyklą aptiko Užpelkių miško girininkas JAKUBONIS, kuris apie tai pranešė agentui „Zelionyj“ šių metų rugpjūčio 8 d. pokalbio metu. Gavę šiuos duomenis parengėme operacijos planą.

Rugpjūčio 13 d. pagal parengtą planą operaciją vykdė mobiliojo būrio pajėgos, vadovaujamos 2-H skyriaus viršininko pavaduotojo majoro GORODNOVO ir būrio vado kapitono SAVČENKO.

Operacijos metu likviduotas banditų rajono „Prisikėlimo“ štabas, nukauti 5 banditai.

Atpažinus nužudytuosius nustatyta, kad jie buvo:

1. „Prisikėlimo“ apygardos štabo viršininkas ŠNIUOLIS Vytautas, s. Vinco, gimęs 1924 m., buvęs Miežaičių kaimo, Radviliškio valsčiaus gyventojas, iš buožių, baigęs 8 gimnazijos klases, gaujoje nuo 1944 m., bandito slapyvardis „Vytvytis“, jo tėvai gyvena nelegalioje padėtyje.

2. „Prisikėlimo“ štabo žvalgybos viršininkas ŠNIUOLIS Viktoras, gimęs 1925 m., baigęs 7 gimnazijos klases, gaujoje nuo 1947 m., bandito slapyvardis „Girėnas“, bandito „Vytenio“ brolis.

3. „Prisikėlimo“ štabo propagandos viršininkas, MINGĖLAS Laurynas, s. Lauryno, gimęs 1926 m., kilęs iš Baisogalos valsčiaus Mažuolių kaimo, iš buožių, vidurinio išsilavinimo, gaujoje nuo 1947 m., bandito slapyvardžiai „Sakalas“ ir „Aidas“. Du „Aido“ broliai MINGĖLAS Juozas ir MINGĖLAS Aleksas gaujai priklausė nuo 1944 m. iki 1948 m. kovo mėn. MINGĖLAS Juozas buvo gaujos, slapyvardžiu „Aukštuolis“, vadas, kuris kartu su broliu ir kitais banditais buvo nužudytas 1948 m. kovo 29 d.

4. „Prisikėlimo“ štabo rikiuotės skyriaus viršininkas LAUŽIKAS Kazys, gimęs 1922 m., buvęs Baisogalos valsčiaus gyventojas, iš buožių, buvęs baudėjas (turima omenyje, kad nacių okupacijos metais galėjo būti policininku, pagalbiniu policininku, tarnauti savisaugos daliniuose ir pan. - Aut. past.), baigęs 8 gimnazijos klases, gaujoje nuo 1944 m., bandito slapyvardis „Briedis“.

Penktasis banditas nenustatytas.

Likviduojant apygardos štabą paimta:

automatiniai šautuvai 3,

AVT šautuvai 2,

pistoletai 6,

žiūronai 1,

rašomoji mašinėlė 1,

įvairūs šoviniai 1300,

banditų dokumentai ir korespondencija.

LYA, f. K-41, ap. 1,
b. 1434, l. 105
(versta iš rusų kalbos)

2. Y IR Z PARODYMAI

Jų pasakojimu 7 mašinos, – nuo Radviliškio, – buvo atvežtos iš vakaro, tai yra 49.08.12. Rusai labai slėpdamiesi nuo žmonių sulindo į mišką. Apie 20 metrų nuo krašto žymu ir takas, kuriuo atėjo stovyklos vieton. Pasirodo, miškas nebuvo siaučiamas. Rytdi nuo Šeduvos atvažiavo dar 8 ir nuo Grinkiškio 3 mašinos.

Užrašė Vytvytis

OLKM

3. Y MERGAITĖS PARODYMAI

49.08.13-tos dienos kautynėse žuvusieji P[partizanai] buvo pamesti Radviliškyje, MGB kieme. Juos mačiusi mergaitė Y pasakojo, kad 3 buvo paguldyti vienoje vietoje, o 2 atskirai, pusiau sėdomis atremti į tvorą. Sulig jos nupasakojimu atrodo, kad tai bus Žadgaila ir Svajūnas. Rusai kalbėjo:

– Nors tiedu ir labai smarkiai gynėsi, vis vien nušovėme.

Užrašė Vytvytis

OLKM

4. KAUTYNĖS UŽPELKIŲ MIŠKE 1949 M. RUGPJŪČIO 13 D., IŠTRAUKA IŠ PARTIZANO L. MINGĖLO APRAŠYMO

Gavę uždavinį, rugpjūčio mėn. iš 12-tos į 13-tos dienos naktį, nuvykstame į Užpelkių mišką. Būdo besibaigiančios vasaros rytas. Mes su broliu (S), palikę kitus draugus miške, nuskubėjome į sutartą RP pasitikrinti apie atvykstančius kito dalinio vyrus. Nuėję sužinojome, kad mūsų lauktieji vyrai jau atvykę dieną anksčiau negu kad buvo ketinę. Pasiklausęs apie padėtį ir aptarę maisto klausimą, nuskubėjome į myšką pas paliktuosius vyrus, o iš ten – pas atvykusius svečius. Viso susidarėme 9 vyrai, svečių 5 (Kaimynas, Girėnas, Kukutis [nubrauktas žodis Laputė], Aitvaras ir Sakalas) o mūsų 4 (Naktis, Svajūnas, Vitvytis, Džiūgas).

<...>

Nežinau, ar ilgai miegojau. Pažadino kažkoks staigus šūkis ir stūktelėjimas į pašonę. Šokstu greitai ir pasičiumpu už ginklo. Ir tuo pačiu metu iš vakarų, ir šiaurinio kampo pusės pasipila automatinių ginklų serijos. Perkrentu ant žemės ir, persidėjęs kryžiaus ženklui, ropomis šliaužiu į tankesnę vietą rytų link. Šalia manęs taip pat šliaužia Vitvytis, Kukutis ir Sakalas. Bet ir čia iš šiaurės taip pat iš arti mus pasitinka stipri priešų ugnis.

Aišku, kad išdavystė ir apsupimas. Metamės į pietų pusę norėdami nors truputį atitolti nuo priešų. Pasitraukę apie 50 metrų susijungiame su Naktimi, Kaimynu ir Svajūnu (žr. schemą 1 Nr.). Kaimynui paklausus, kurioje pusėje miško giluma, nurodžiau, kad vakarų ir šiaurės pusėje, iš kur spaudė priešas, ir išgirdęs savųjų komandą užkriau už retomis šakomis išvirtusios

eglutės, ėmiau tvarkytis diržą. Priešo pusėje girdėtis laukiniškas ir artėjantis riksmas. Ir vėl pasipila pekliška kryžminė [nubrauktas žodis laukiniška] ugnis. Pajutau į smakrą ir krūtinę smugį, bet jaučiu, kad dar jėgų turiu. Atsišaudau į visai arti prilindusius rusus. Ginklas padaro kliūtį. Ištaisu ir vėl šaudau toliau. Pro šūvius, dešyniau užpakalyje išgirstu kažką sudejuojant. Atsisiekęs pamačiau aukštiešninką pervirtusį brolių N. Kairėje šalia savęs netoliese taip pat mačiau Sva. Visai netoliese dešinėje pūsėje, beveik jau užpakalyje pamatau slenkantį rusą. Apšaudau. Kad nesimaišyčiau visai į priešus, traukiuosi atgal. Ginklas iškrenta [nubraukti žodžiai „ima kabaliuotis“]. Pasičiumpu ginklą ir vėl traukiuosi. Į galvą šovė mintis, kad tik nepatekčiau gyvas. Išsitraukiu pistoletą, bet nelaimė – neužvestas. Dešimtuko apkaba tuščia ir nepakeista. Priešas vis dar smarkiai tebešauda. Čia pat pamatau Vitvytį ir šaukiu jam: „Nušauk mane, nepalik gyvo!“. Užsi-merkiu ir perkrentu ant žemės. Virš galvos sustaugia kulkos...

Skubiai atsikeliu ir girdžiu V šaukiantį mane. Prieinu, jis man užkiša ranką už diržo, o į kitą paduoda savo pistoletą. Šūviai aptilsta. Sublyk-si vilties kibirkštėlė išsigelbėti. Daugiau savųjų niekur nesimato. Dabar jau traukiamės abu. Tik vėl staiga susitinkame su priešu. Ilgos kulkos-vaidžio serijos priverčia prisiploti prie vandenyje mirkstančios žemės. Kulkos aptaško purvais.

Kulkosvaidžiui nutilus pakilame ir traukiamės šiaurės kryptimi, bet priekyje pajutę rusus pasukame atgal. Netoliese praslenkame pro dar te-bekvepiantį paraku buvusį kovos lauką. Mane suima silpnumas ir taip norisi pailsėti, bet V raginamas sukaupiu visas jėgas ir slenkame pirmyn. Tik tik neužpuolame ant velniškai švilpiančių burliokų bandos.

Sukame į šoną ir štai priekyje kvartalinė. Gulomis peršliaužiame. Niekas neapšauda ir greitai leidžiamės į myško gilumą.

1949.12.24

Džiūgas

kalba ir rašyba netaisyta
LYA, f. K-5, ap. 9, b. 56

5. 1998 M. UŽRAŠYTI VIKTORO ŠNIUOLIO PRISIMINIMAI

1949 m. rugpjūčio 10 d. iš Kėstučio apygardos atžygiavo Žadgaila. Po poros dienų, surinkę reikiamą dokumentaciją, pasiėmę rašomąją mašinėlę, rotatorių, partizanai Svajūnas, Žadgaila, Naktis, Džiugas ir aš, Vytvytis, rugpjūčio 12 d. vakare išžygiavome į Užpelkių mišką, kur mus turėjo pasitik-ti Prisikėlimo apygardos partizanai. Būstinėje pasiliko Merainis, partizanė Stirna ir Ragas. Nužygiavę apie 20 kilometrų, paryčiais pasiekėme Užpelkių mišką. Ten, dieną anksčiau atėję, jau laukė keturi prisikėlimiečiai. Nors naktis buvo graži, stovykloje ruseno mažas lauželis. Visi po žygio sukri-to pailsėti. Išaušo gražus rugpjūčio 13-osios rytas. Budėjau stovykloje, o vienas prisikėlimietis atokiau nuo stovyklos stovėjo sargyboje. Atėjo ryši-ninkas Dangus ir pasakė, kad apylinkėje ramu, mama ruošia pusryčius, kuriuos

netrukus atneš. Kalbėdamasis su ryšininku pastebėjau, kad stovyklą supa čekistai, ir sušukau: „Vyrai! Pavojus!“ Tariamasis ryšininkas Dangus nubėgo į tą pusę, kur pastebėjau mus supančius čekistus.

<...> Kai dar kartą pakilau trauktis, visai netoli manęs stovėjo visas kruvinas Džiugas. Pamatęs mane, ėmė šaukti:

– Nušauk mane! Nepalik manęs gyvo!

Ir sukniubo ant žemės. Mes buvome vienas kitam prisiekę tokiu atveju nepalikti priešui gyvo kovos draugo, kad iš jo nesityčiotų. Atėjo akimirka, kai reikėjo apsispręsti – vykdyti priesaiką ar... tai buvo nepaprastai sunku, galvoti nebuvo laiko, nes viską lėmė sekundės. Vykdyti priesaikos kovos broliui, su kuriuo tiek metų kartu kovota, nepakilo ranka. Tuo metu, nesulaukęs mirties ir, matyt, pamanęs, kad aš nubėgau, Džiugas pakėlė galvą... Ir tada aš, apsisprendęs sužeistąjį gelbėti, stvėriau nešti jį iš kautynių lauko.

<...>

Su kiekvienu atodūsiu iš sužeisto kovos brolio krūtinės srovelėmis veržėsi kraujas. Užkišau sužeistą ranką už perpetinio dirželio, kad kulkos suskaldyti kaulai nenutrauktų kraujagyslių ir nervų. Sutino veidas, todėl sužeistasis nebegalėjo kalbėti. Nuo pragariško kautynių triukšmo pamažu tolome. Gerklę griaužė aitrūs parako dūmai. Pagaliau už kokių dviejų kilometrų pasiekėme tankų eglynėlį, kuriame ir apsistojome. <...> Pagaliau kaip motina atėjo naktis. Apie šešis kilometrus reikėjo nugabenti sužeistąjį, kol pasiekėme būstinę. Mums abiem išseko jėgos. Tyliai, pirštų galiukais pasibeldžiau į lango stiklą ir susmukau. Šiek tiek atgavęs jėgas, dar tą pačią naktį turėjau pasiekti būstinę, iš kurios išėjome į žygį penkiese. Deja, grįžau vienas...

Malinauskaitė Aurelija (sud.) 1999. *Laisvės kovos
Prisikėlimo apygardoje*, Vilnius, p. 261–265.